

EINDELOOS TELLEN EN TURVEN

INTERVIEW MET ALTERRA-ONDERZOEKER GERARD MÜSKENS

Alice Pillot

Senior medewerker onderzoek van Alterra, hoe word je dat en wat kom je zoal tegen bij zoogdieronderzoek? Gerard Müskens (51), is van huis uit zoölogisch analist en al meer dan dertig jaar in de wetenschap werkzaam. Hij liet zich strikken voor een interview. Dat vond begin oktober 2003 plaats bij mij thuis, onderweg naar Limburg, waar Alterra in opdracht van LNV onderzoek doet naar het wel en wee van de in 2002 en 2003 uitgezette hamsters.

Wanneer begon jouw belangstelling voor zoogdieren?

Ik ben opgegroeid op een boerderij met veel dieren. Al vanaf mijn vierde jaar had ik geiten; vanaf mijn elfde jarenlang ganzen. Op een dag, in de strenge winter 1962/1963, zat op een akker bij ons in de buurt een flinke groep wilde ganzen. Ik vond het geweldig; ging er steeds naar kijken. Ze bleven de hele dag, maar 's avonds waren ze verdwenen. Ik was heel bezorgd, dacht dat iemand ze had weggejaagd. Later begreep ik dat ze 's avonds naar een slaapplek gaan. Op de middelbare school was ik lid van een natuurstudieclub. Die was vooral gericht op vogels; ook een beetje op vlinders en planten. Eind 1968 raakte ik betrokken bij een roofvogelonderzoek in mijn geboortestreek, het Rijk van Nijmegen. Ik heb toen veel bossen afgestruind om prooiresten en nesten te zoeken.

De belangstelling voor roofvogels is gebleven: ik besteed er nog steeds veel tijd aan. Tijdens mijn vervangende dienstplicht bij het RIN gingen de weidevogels een belangrijke rol in mijn leven spelen. Tijdens dat vogelonderzoek heb ik geleerd heel systematisch en precies te werken, zo mogelijk met dubbelproefjes. Altijd gewoon tellen en turven. Aantallen zijn belangrijk. Als je dat consequent doet, zitten de resultaten ook degelijk in

elkaar en zijn ze statistisch te onderbouwen. Later kwam ik in dienst van het RIN en begon de nu nog steeds durende samenwerking met Sim Broekhuizen. Hij deed toen onderzoek naar steenmarters en hazen, daarna naar dassen en boommarters.

Zijn weidevogels niet saai, vergeleken met zoogdieren?

Nee, elke diersoort is interessant, als je er wat beter naar kijkt. Bij weidevogels heb ik veel onderzoek gedaan naar vertrapting van nesten. Het bleek, dat je niet meer dan twee koeien per hectare op een weiland moet zetten. Bij grotere aantallen worden er teveel nesten vertrappt om de populatie op die plaats in stand te houden. Koeien lopen random rond, zonder op te letten. Pas als de oudervogels alarm slaan, kijken ze wat er aan de hand is. Sommige soorten, zoals de scholekster en de kluut, proberen soms vee te verjagen, maar andere, zoals de grutto, de tureluur en de kievit, doen dat niet. Bij onderzoek naar weidevogels gaat het meestal om veel dieren die ook relatief gemakkelijk te vangen zijn. Je kunt dan vleugels meten en kijken naar gewicht, conditie en leeftijd. Als je dat frequent doet, kun je geringde vogels in hun ontwikkeling volgen. Pas wanneer je heel veel gegevens hebt, kun je conclusies

trekken en een zinnig antwoord op beleidsvragen geven. Of diepgeworteld bijgeloof ontzenuwen, zoals de bewering die bij rapers van kievitseieren opgeld doet: "De vroege eieren leveren geen gezond opgroeiende jongen; het is te koud en er is niet genoeg te eten". Dat blijkt nogal mee te vallen, trouwens ook met betrekking tot totaal andere soorten, zoals de havik. Juist van de vroeg in het seizoen geboren jongen krijg je de meeste terugmeldingen als volwassen dieren. En we ontdekten in het nu lopende hamsteronderzoek diezelfde tendens, dat de vroege jongen het goed doen.

Is er veel verschil tussen vogel- en zoogdieronderzoek?

Vogels zijn goed op te sporen, je kunt veel zichtwaarnemingen doen. En omdat ze makkelijk te hanteren zijn, kun je ze ringen en fysieke gegevens verzamelen. Bovendien heb je vondsten van veren en eventueel braakballen. Daardoor beschik je over heel veel gegevens. Maar zoogdieren zie je zelden, ook als je weet waar ze zitten. Dan moet je, op basis van een paar voorvallen, een theorie ontwikkelen én toetsen. Een geweldige vooruitgang voor het zoogdieronderzoek is het volgen van 'gezenderde' dieren, wat trouwens ook bij vogelonderzoek wel gedaan wordt. Een nadeel is, dat het volgen erg arbeidsintensief is. Het is leuk als een dier drie uur later op dezelfde plaats zit, maar wat je wilt weten, is of het daar al die tijd gezeten heeft en wat het in de tussenliggende tijd gedaan heeft. Dat betekent: elk kwartier noteren wat er gebeurt, desnoods 24 uur per dag. Zo zijn we er bij het steenmarteronderzoek in Nijmegen achter gekomen, dat een mannetje 's nachts ongeveer acht uur actief is

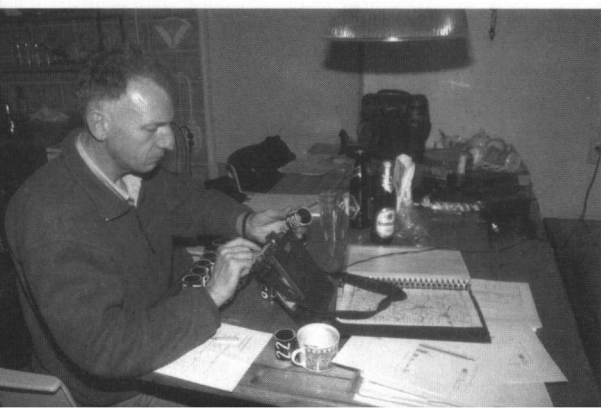
Bij zoogdieronderzoek speelt snijden een grote rol, hier een boommarter op tafel.
Foto: Hugh Jansman

en een vijfje zes uur. En dat elke nacht gecontroleerd wordt of de buurvrouw nog in haar territorium zit. Zo niet, dan wordt daar meteen een stuk van ingepikt. Na een dag of vier, vijf is zo'n territorium dan herverdeeld. Door intensief en systematisch te kijken kom je zoveel te weten, dat je kunt voorspellen wat je van een soort kunt verwachten. Zo heeft het meestal weinig zin om een dier, dat overlast veroorzaakt, weg te vangen en 'ergens in de natuur' weer los te laten. Als hij kan, gaat hij terug naar zijn oude stek. Lukt dat niet, dan krijgt hij het moeilijk, doordat de uitzetplaats ongeschikt is of al bezet door een soortgenoot, waar hij dus weggejaagd wordt. Intussen is zijn oorspronkelijke territorium ook weer bezet door een soortgenoot, die vaak dezelfde overlast bezorgt.

Het onderzoek aan dode dieren lijkt me geen pretje. Hoe belangrijk is het?

Bij zoogdieronderzoek speelt snijden een grote rol, vooral bij predatoren. Je kijkt naar de doodsoorzaak; het betreft vrijwel altijd verkeersslachtoffers die verder gezond zijn. De maaginhoud geeft veel informatie over voedselkeuze en de beschikbaarheid van prooidieren. Aan de organen en de hoeveelheid vet kun je

Telemetrie is een belangrijke techniek. Hier het afstemmen van een zender voor ganzen.
Foto: Hugh Jansman

zien hoe de conditie van het dier is: is het geslachtsrijp, heeft het al ooit jongen gehad. Minder leuk is inderdaad de stank, die enorm kan zijn. Elk dier heeft zijn eigen specifieke lucht, maar als ze al een tijdje dood zijn, kunnen ze behoorlijk gaan stinken. De lucht van marters, dassen, hamsters en bevers valt nog wel mee, maar bunzingmannetjes, vossenreksels en katten hebben een echt vieze lucht. Na een dag snijden zit die lucht in je neus en diep in je longen; dan kan het uren duren voor je weer iets proeft van eten of drinken. En er kan ook iets misgaan. Zo vonden we bij dassen soms grote stuitwonden, die mogelijk veroorzaakt werden door verstopte anaalklieren. We drukten de klieren uit om de dikte van het anaalvocht te bekijken; die kan variëren van dun vloeibaar tot pastaachtig. Sim Broekhuizen had een keer de pech dat een straal anaalvocht precies in zijn baard spoot! Die wonden waren overigens waarschijnlijk een gevolg van vechtpartijen.

Je bent nu anderhalf jaar bezig met hamsteronderzoek, hoe loopt dat? Gerard gaat er eens goed voor zitten; er blijkt maar een 'halve vraag' nodig om hem enthousiast in zijn onderzoek te laten duiken.

Voor mijzelf is dit een van de boeiendste onderzoeksopdrachten: van de hamster in Nederland was vrijwel niets bekend. Er is al wel een soortbeschermingsplan. En het is een breed project. Je hebt niet alleen te maken met dieren, maar ook met terreinbeheerders, boeren, de overheid, buitenlandse collega's, degenen die de hamsters fokken enzovoort. De onderzoeksomstandigheden zijn gunstig: de hamster heeft een korte cyclus, in het voorjaar geboren dieren planten zich datzelfde jaar al voort. We hebben een redelijk aantal dieren ter beschikking om uit te zetten en te voorzien van zenders of transponders (chips die zelf geen signaal uitzenden, maar met een apparaat te lezen zijn. - red.). En we kunnen sturen in het voedsel. Niet dat de keuzen daarin zo jarenzelsprekend zijn. Zo is er jaren gefilosofeerd over het te verbouwen 'ideale hamstermengsel'. Maar dat was vooral wat wij vonden dat de hamster lekker moest vinden. Heel belangrijk blijkt ook het vegetatiebeheer: wanneer en hoe diep ploegen; waar een deel van de oogst laten staan. Midden in een akker eilandjes graan of maïs boven en rondom een burcht sparen blijkt averechts te werken: zodra de hamster boven komt wordt hij gepakt door een roofdier. Als je daaren-

tegen bij de tarweoogst een gedoogstrook van een meter of vijf laat staan, kan de hamster daar redelijk onopvallend rondlopen en voedsel verzamelen. Vooral als er een graft naast ligt, waar de hamsterburcht het hele jaar door veilig is voor omploegen of uitgraven (een graft is een kleine helling tussen twee percelen, met struikgewas of gras begroeid; daar tref je er in Zuid-Limburg vrij veel van aan. - red). Hamstervriendelijk hoeft dan niet boeronvriendelijk te zijn. Maar de boer moet wel rekening houden met een wat verminderde opbrengst, maar daar wordt hij voor gecompenseerd. De hamsters zitten van november tot eind maart, begin april onder de grond. Daarvoor kunnen ze flink wat voedsel verzamelen: we hebben in een hamsterburcht eens 17 kilo tarwe aangetroffen, verzameld tussen 20 september en 25 oktober! Door één hamster, want hamsters leven solitair.

Kooien met hamsters, uit te zetten in Amby.
Foto: Gerard Müskens

Wat is de belangrijkste sterfte-oorzaak van hamsters?

Op dit moment is dat predatie. Daarbij staat de vos, met stip, op de eerste plaats, op afstand gevolgd door bunzing, hermelijn, hond en kat. Dat weten we vrij precies, doordat een flink deel van de uitgezette hamsters van een zender voorzien was. Ongeveer één derde van die zenders hebben we teruggevonden in of nabij een vossenburcht of onder de grond, doordat de gezenderde hamster door een vos als prooi was begraven. De hamster is een echte prooidiersoort. Hij heeft een

enorme voortplantingscapaciteit. Bij geen of een geringe predatie is een hamsterplaag voorstelbaar. Maar het is niet zo, dat de hamster zonder vossen onder alle omstandigheden veilig is. Vorig jaar hebben we, bij de eerste uitzetting van hamsters, wat vossen af moeten schieten die steeds om de uitzetkooien heen draaiden, waardoor de hamsters al gepakt werden voor ze goed en wel buiten waren. De predatie door bunzing en hermelijn was in die periode echter belangrijk groter dan dit jaar, nu er niet meer op de vos gejaagd wordt.

Jonge hamster in het veld geboren in Sibbe.
Foto: Gerard Müskens

Hoe zie jij de toekomst van de hamster in Nederland?

Daar kunnen we pas over zo'n anderhalf jaar, na drie jaar onderzoek, iets over zeggen. Als het onverhoopt mis gaat, moeten we weten waar dat aan ligt. Dat kan alleen door heel nauwkeurig en systematisch te werken. En als het goed gaat, wil je óók weten waarom. Voorlopig ziet het er naar uit dat ze wel kansen hebben. De voortplanting lijkt geen probleem: het aantal worpen en het aantal jongen per worp zou voldoende moeten zijn om de populatie in stand te houden. Van ziekten hebben we nog niets gemerkt; zoals gezegd is predatie tot nu toe vrijwel de enige doodsoorzaak. Predatoren verwijderen is echter geen optie. Het tijdstip van uitzetten van de hamsters en de manier waarop dat gebeurt, blijken in dit kader van groot belang. We proberen daarnaast met vegetatiebeheer een voor de hamster zo gunstig mogelijk biotoop te realiseren. Daar beginnen we nu wat meer zicht op te krijgen. Maar we zijn er nog niet helemaal achter hoe het leefgebied er uit moet zien. De natuurlijke

begroeiing moet voldoende bescherming geven en de cultuurgewassen moeten zowel voor de boer als voor de hamster profijtelijk zijn. Daar zal wel een vervolgonderzoek voor nodig zijn.

De overlevingskans voor de soort lijkt miniem als hij alleen op een paar geïsoleerde 'eilandjes' voor komt. Je zou, ten behoeve van uitwisseling en risicospreiding, een behoorlijk aantal geschikte gebieden moeten hebben die onderling min of meer verbonden zijn en voor de hamster 'op loopafstand' liggen. Plaatselijk uitsterven, door bijvoorbeeld hogere predatiedruk, kan dan opgevangen worden door herbevolking uit een nabijgelegen gebied. In principe zijn die gebieden er waarschijnlijk wel, maar in het beheer wordt met hamsters nog geen rekening gehouden. En naar de verbindingzones zal nog gekeken moeten worden. Hoe dan ook, er moet een evenwicht ontstaan: dat er meer hamsters geboren worden dan er doodgaan. En dat met een minimum aan beschermende maatregelen. En liefst niet te duur.

En thuis, ziet je vrouw je nog ooit?

Niet zoveel, inderdaad. Het sociale leven, daar zou ik wel wat meer tijd voor willen hebben. We komen allebei uit een grote gezellige familie, die ik nu niet zo vaak zie. Het werk als onderzoeker brengt onregelmatige werktijden met zich mee. Voor het hamsteronderzoek, bijvoorbeeld, ben ik elke week een aantal dagen en nachten weg. Dan wil de werktijd nog wel eens uitlopen. En 's zondags doe ik nog steeds mee aan roofvogelonderzoek, dat bovendien in voorjaar en zomer een dag in de week extra vergt. Thuis hebben we een werkverdeling. Zo doe ik het moestuintje, het gras en wat onderhoud aan het huis, mijn vrouw het huishoudelijk werk, de bloemen en de gezellige hoekjes. Maar ik zit wel eens wat te knutselen voor het onderzoek, zo ben ik nu bezig met verdoofkooitjes voor hamsters. Dan lopen werk en privéleven toch weer door elkaar.

Literatuur:

Krekels, R. (red.), 1999. Beschermingsplan hamster 2000 - 2004. - Rapport Directie Natuurbeheer LNV, 41.

Rectificatie

Het interview met Bob Vandendriessche in de vorige Zoogdier was geschreven door Meta Rijks in plaats van Famke Valck.